

CHARLES PERROT

**„BINECUVÂNTATĂ EȘTI TU ÎNTRE FEMEI”
(LUCA 1,42)**

Fecioara Maria în contextul primului secol creștin

Traducere din limba franceză

ȘTEFAN MUNTEANU

Tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului

TEOFAN

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Editura DOXOLOGIA

2018

CUPRINS

INTRODUCERE

Ce putem ști despre Fecioara Maria?	13
1. Fecioara Maria potrivit scrierilor apocrife și primilor Părinți ai Bisericii	15
2. Stadiul documentației biblice referitoare la Fecioara Maria	21
3. Diferitele tipuri de lectură	25
4. O nouă orientare în cercetarea dedicată Fecioarei Maria	29
5. Organizarea de ansamblu a cărții	30

Partea întâi

FECIOARA MARIA DIN NAZARET

ȘI FEMEILE DIN VREMEA SA

1. O primă prezentare a Fecioarei Maria	37
1.1. Numele de Maria	37
1.2. De la naștere la „Adormirea” sa	40
1.3. O descriere pe scurt a tinerelor fete din acea vreme	44
1.4. Vestimentația feminină, voalul și podoabele	47
1.5. Coafura	58
1.6. Căsătoria	61

2. Viața cotidiană a unei tinere femei din Nazaret	65
2.1. Localitatea Nazaret din Galileea	65
2.2. Munca și gătitul în Nazaret	71
2.3. Condiția socială	73
2.4. Educația femeilor	79
2.5. Cântecul	84
2.6. Viața religioasă în Nazaret	87
3. Diversitatea discursurilor referitoare la femeia la evreii din secolul I	93
3.1. O documentație amplă	93
3.2. Femeia potrivit Sfintei Scripturi și tradițiilor ebraice	95
3.3. O multitudine de personaje feminine biblice	97
3.4. Eva și Maria	99
3.5. Cele cinci femei din genealogia Mântuitorului	100
3.6. Diversele discursuri biblice	104
3.6.1. <i>Cântarea cântărilor</i>	106
3.6.2. <i>Înțelepciunea lui Solomon</i>	108
3.6.3. <i>Pildele lui Solomon</i>	109
3.6.4. <i>Rut</i>	112
4. Condiția femeii în secolul I în mediile ebraice	117
4.1. Situația de ansamblu	117
4.2. Situația în sânul iudaismului din diasporă	118
4.3. Femeia în viziunea terapeuților din Egipt	120
4.4. <i>Iosif și Aseneth</i>	122
4.5. Scrierile de la Qumran	127
4.6. <i>Ben Sira</i>	131
4.7. Pseudo-Filon	133
4.7.1. <i>Feminismul lui Pseudo-Filon</i>	134
4.7.2. <i>Fiica lui Ieftae</i>	136
4.7.3. <i>Nașterea lui Samuel</i>	138

Partea a doua
PRIMELE ABORDĂRI ALE PERSOANEI
MAICII DOMNULUI ÎN NOUL TESTAMENT

5. Femeile în comunitățile pauline	149
5.1. Cum vorbește Apostolul Pavel despre femei?	149
5.2. Egalitatea dintre bărbat și femeie potrivit <i>Epistolei către Galateni 3,28</i>	150
5.3. Capul acoperit sau semnul unei noi autorități?	157
6. Fecioara Maria potrivit Apostolului Pavel și Evanghelistului Marcu	165
6.1. O prezentare destul de timidă	165
6.2. Motivele unei oarecare reticențe	166
6.3. „Făcându-se asemenea oamenilor” (Fil. 2,7)	168
6.4. „Născut din femeie” (Gal. 4,4-5)	169
6.5. „Din sămânța lui David după trup” (Rom. 1,3-4)	175
6.6. Tăcerea <i>Epistolelor</i> atribuite Apostolului Pavel	177
6.7. Fecioara Maria în <i>Evanghelia după Marcu</i>	179
7. Maica Domnului în Bisericile iudaizante	189
7.1. Un mediu diversificat	189
7.2. <i>Sursa Q</i>	194
7.3. Femeile în <i>Evanghelia după Matei</i>	197
7.4. Pruncul și Maica Sa la Evanghelistul Matei	200
7.5. Repudierea Maicii Domnului și paternitatea lui Iosif	204

7.6. Fecioara Maria în mediul ebraic ce Îl mărturisea pe Iisus	213
7.7. Fecioara Maria recunoscută în Sfânta Scriptură	216
7.8. Fecioara Maria, Iacov al Ierusalimului și frații Domnului	221

Partea a treia
FECIOARA MARIA
ÎN SCRIERILE EVANGHELISTULUI LUCA

8. Maica Domnului și celelalte femei în scrierile Evanghelistului Luca	239
8.1. O privire de ansamblu asupra operei	239
8.2. Femeile la Evanghelistul Luca	244
8.3. Femeile în cartea <i>Faptele Sfinților Apostoli</i>	248
8.4. Cine sunt femeile din <i>Evangelhia după Luca</i> ?	252
8.5. Marta și Maria (Lc. 10,38-41)	254
8.6. Fecioara Maria potrivit Evanghelistului Luca	256
8.7. O punere în paralel a personajelor	258
9. Buna Vestire (Lc. 1,26-38)	263
9.1. O dublă vestire	263
9.2. O compoziție literară particulară	265
9.3. „Bucură-te, ceea ce ești plină de har...” (Lc. 1,28-30)	272
9.4. Maica fiului lui David și a Fiului lui Dumnezeu (Lc. 1,31-35)	277
9.5. Întrebarea Fecioarei Maria și răspunsul îngerului (Lc. 1,34-35)	284

9.6. „Duhul Sfânt Se va pogori peste tine” (Lc. 1,35)	286
9.7. Răspunsul Fecioarei Maria (Lc. 1,36-38)	292

**10. Întâlnirea Fecioarei Maria
cu Elisabeta și Cântarea Mariei (Lc. 1,39-56)**

10.1. Întâlnirea Fecioarei Maria cu Elisabeta (Lc. 1,39-45)	295
10.2. „Cântarea Mariei” (Lc. 1,46-55)	298
10.3. Cele trei părți ale cântării	302

11. De la Betleem la Ierusalim (Lc. 2,1-52)

11.1. Nașterea lui Iisus (Lc. 2,1-21)	311
11.2. Data și locul Nașterii	313
11.3. „L-a culcat în iesle” (Lc. 2,7)	316
11.4. Vestirea făcută păstorilor (Lc. 2,8-21)	318
11.5. Închinarea Pruncului Iisus la Templu (Lc. 2,22-40)	322
11.6. Împlinirea rânduinelor prevăzute de Lege (Lc. 2,22-24)	323
11.7. Bătrânul Simeon (Lc. 2,25-35)	325
11.8. Profetia Anei (Lc. 2,36-39)	331
11.9. Iisus în mijlocul învățătorilor (Lc. 2,40-52)	333

12. Nașterea feciorelnică a lui Iisus

12.1. De la Fecioară la Pururea Fecioară	337
12.2. Fecioria în contextul primelor secole	339
12.2.1. Fecioria în lumea greacă	339
12.2.2. Fecioria în Sfânta Scriptură și în iudaism	341
12.2.3. Frații lui Iisus	344
12.2.4. Mamele și copiii lor	349

12.2.5. Dreptul Iosif și Fecioara Maria	352
12.3. Zămislirea feciorelnică a lui Iisus	355
12.3.1. Evenimente precedente	355
12.3.2. Paternitatea dumnezeiască și umanitatea lui Iisus	358
12.3.3. Lucrarea dătătoare de viață a Duhului Sfânt	364
12.3.4. O mărturisire de credință puternic dezbatută	367

Partea a patra
MAICA DOMNULUI
ÎN SCRIERILE EVANGHELISTULUI IOAN

13. În sânul comunității ioaneice	377
13.1. Ucenicul pe care îl iubea Iisus și comunitatea sa	377
13.2. Ucenicul pe care îl iubea Iisus și frații lui Iisus	380
13.3. Fiul lui Dumnezeu și fiul lui Iosif	383
13.4. Femeile în <i>Evanghelia după Ioan</i>	388
13.4.1. Femeia samarineană (In 4,3-42)	389
13.4.2. Marta și Maria	392
13.4.3. Maria Magdalena	394
14. Rolul Maicii Domnului potrivit Evanghelistului Ioan	399
14.1. De la Cana Galileii pe Golgota	399
14.2. Maica Domnului la nunta din Cana Galileii (In 2,1-12)	400
14.3. Maica Domnului la picioarele Crucii (In 19,25-27)	413
15. Femeia din Apocalipsă	425

15.1. Cine este femeia din Apocalipsa 12?	425
15.2. Femeile din <i>Apocalipsă</i>	427
15.3. O comunitate iudaizantă ce crede în Iisus	428
15.4. Mama lui Mesia	431
15.5. Cele trei scenarii din capitolul 12	433

CONCLUZII

O cercetare ce trebuie continuată	443
1. O lectură de tip diacronic	443
2. Fecioara Maria din punct de vedere istoric	447
3. O privire recapitulativă	449
4. Importanța Fecioarei Maria în hristologie	452
5. Cine este Fecioara Maria înaintea lui Dumnezeu și cine este ea pentru noi?	457
 Bibliografie	 461
 Indice de referințe scripturistice	 471

INTRODUCERE

Ce putem ști despre Fecioara Maria?

Această carte dedicată Fecioarei Maria urmărește un dublu obiectiv: să o situeze pe Maica Domnului printre femeile din perioada primului secol creștin și, plecând de la mărturiile oferite în Noul Testament, să distingă câteva aspecte referitoare la modul în care primii creștini se refereau la ea.

Titlul pe care l-am ales, *Fecioara Maria în contextul primului secol creștin*, se vrea a fi o continuare a vestirii îngerului Gavriil: „Binecuvântată ești tu între femei” (Lc. 1,42a). Această construcție de tip semitic traduce de fapt un superlativ: „Tu ești cea mai binecuvântată dintre femei”. Potrivit modului de exprimare biblic, verbul este aici la pasiv, avându-L pe Dumnezeu ca subiect, deoarece El este Cel ce o binecuvintează pe Fecioara Maria mai mult decât pe oricare altă femeie, după cum El Însuși Îl binecuvintează pe propriul Său Fiu. Amândouă binecuvântările sunt de fapt inseparabile: Dumnezeu o binecuvintează pe Fecioara Maria binecuvântând, totodată, rodul pântecelei ei (cf. Lc. 1,42b).

Dar ce, oare, o distinge pe Fecioara Maria de celelalte femei și cum putem desluși diferitele referiri pe care primii creștini le fac la persoana ei? Aceasta va fi deci sfera de cercetare a celor patru părți ale cărții.

Această cercetare rămâne totuși limitată, ocupându-se doar de o parte a tradițiilor referitoare la Maica Domnului ce s-au dezvoltat în decursul timpului, dar care constituie, ce-i drept, partea fundamentală înrădăcinată în Sfânta Scriptură. Acest lucru nu înseamnă că noi recuzăm interesul și valoarea celorlalte abordări referitoare la persoana sa, care se extind din secolul al II-lea până în prezent. Interesul nostru este de a ne raporta aici doar la textele scripturistice, și nu la imaginea Fecioarei Maria așa cum va apărea în scrierile apocrife, la Părinții Bisericii și în tradițiile ulterioare. Nu vom face apel deci nici la bogatele comori ale iconografiei¹, nici la menționarea Maicii Domnului în *Simbolul Apostolic* care Îl mărturisește pe Iisus Hristos „născut din Fecioara Maria” (*natus ex Maria virgine*)*. La aceste surse, mai mult sau mai puțin vechi, ar trebui să adăugăm imensa operă a teologilor și autorilor creștini elaborată în decursul timpului, fără să uităm sărbătorile, locurile de pelerinaj sau tradițiile populare închinat Maicii Domnului². Doar că aceste informații, indiferent cât de însemnate pot fi ele, nu intră în sfera de cercetare a exegezei biblice, cel puțin în mod direct. Cu toate acestea, ele constituie mărturii

¹ Una dintre cele mai vechi reprezentări iconografice ale Fecioarei Maria datează din jurul anului 200 și a fost descoperită la cimitirul lui Priscila din Roma; a se vedea Jean De Mahuet, „Maria” (Iconologie), în *Catholicisme VIII*, Letouzey & Ané, Paris, 1979, coll. 585-608; dar este de asemenea posibil să fie vorba aici de o reprezentare a Bisericii și nu a Maicii Domnului.

* „Simbolul Apostolic” este considerat cea mai veche mărturisire de credință creștină, el fiind proclamat în Biserica Catolică în locul Crezului niceo-constantinopolitan. Considerat ca fiind compus de înșiși Sfinții Apostoli (a se vedea Scrisoarea sinodului din Milano trimisă în 390 papei Siriciu; cf. PL 16, 1174), versiunea cea mai veche pe care o cunoaștem pare să dateze de la sfârșitul secolului al II-lea [n.tr.].

² A se vedea René Laurentin, „Marie”, în *Catholicisme VII*, coll. 524-585, și Stefano De Fiores, „La mariologie au vingtième siècle. Continuité et nouveauté”, *Kecharitômenè* (Mélanges René Laurentin), Desclée, Paris, 1990, pp. 263-278.

importante ale cinstirii aduse Fecioarei Maria în Biserica primară, o cinstire fondată cel mai adesea pe interpretarea informațiilor transmise de textul biblic, la care se adaugă din loc în loc resturi ale unei vechi tradiții așa-zis iudeo-creștine³. Apoi această cinstire s-a dezvoltat în timp, purtând amprenta comunităților creștine ce au păstrat memoria vie. Istoria acestei receptări ne permite de altfel să măsurăm distanța între sobrietatea textelor evanghelice și expansiunile narrative ulterioare.

1. Fecioara Maria potrivit scrierilor apocrife și primilor Părinți ai Bisericii⁴

Cele mai vechi scrieri creștine referitoare la Maica Domnului, așa-zisele scrieri apocrife, nu sunt mai puțin demne de interes pentru studiul nostru, întrucât ele au fost compuse în cadrul unor comunități creștine. Aceste scrieri subliniază deja în ce măsură primele forme de cinstire aduse Fecioarei Maria se înrădăcinează în mod particular în mediul sau mai degrabă în mediile ebraice ce cred în Iisus Hristos, dar care nu sunt pauline și adesea sunt desemnate cu ajutorul cuvântului „iudeo-creștine”⁵. Istoria acestei evlavioase referiri la persoana Fecioarei Maria de-a lungul timpului cu siguranță merită să fie evocată pe larg, căci într-atât aceste scrieri apocrife pline de culoare caută să orchestreze narațiunea biblică, încât riscă adesea să o modifice. Ele subliniază astfel în ce măsură un anumit limbaj apologetic referitor la Maica Domnului poate uneori să aibă drept rezultat modelarea imaginii sale primare.

³ A se vedea îndeosebi Enrico Norelli, *Marie des Apocryphes. Enquête sur la mère de Jésus dans le christianisme antique*, Labor et Fides, Geneva, 2009.

⁴ Despre scrierile apocrife în general, trimitem la bibliografia finală. Despre Părinții Bisericii, a se vedea revista *Connaissance des Pères de l'Eglise. Marie*, Nouvelle cité 121, 2011.

Dar să amintim în acest sens doar câteva exemple pentru a indica mai clar distanța existentă între scrierile apocrife și textul Noului Testament. Totuși nu trebuie insistat prea mult asupra acestei diferențe, deoarece acest ultim corpus nu va deveni „canonic” decât abia între secolele al II-lea și al IV-lea.

Scrierile așa-zis apocrife, adică acele scrieri ce nu au fost incluse în canonul Sfintei Scripturi, au influențat, printre altele, tradiția iconografică a Maicii Domnului, ce subzistă până astăzi în Biserică. Astfel este cazul *Protoevangheliei lui Iacov*, care își trage originea dintr-un grup mai degrabă iudaizant din Siria sau din Egipt, ale cărei prime tradiții pot să dateze de pe la mijlocul secolului al II-lea sau chiar de la începutul aceluiași secol. Titlul său original era *Nașterea Mariei*, iar redactorul său o atribuie lui Iacov al Ierusalimului, fratele Domnului⁶. Nu trebuie așteptate prea multe secole după această scriere pentru a constata o reînnoire a interesului pentru persoana Maicii Domnului, după cum este, de exemplu, cazul în apocrifa *Adormirea Mariei* a lui Pseudo-Ioan. Menționăm de asemenea și alte scrieri precum *Evangelia copilăriei* a lui Pseudo-Matei sau *Cartea nașterii Mariei*, mult mai târziu și care depind în parte de *Protoevanghelia lui Iacov*⁷.

⁵ În această carte, preferăm să vorbim îndeosebi de Bisericile „iudaizante”, dar fără conotația peiorativă pe care o avea atunci acest cuvânt, decât să vorbim de „iudeo-creștine”, termen care se pretează adesea la confuzie. Este vorba mai întâi despre credincioșii de origine ebraică, de limbă aramaică sau greacă (iudeo-eleniști creștini), care continuă să urmeze mai mult sau mai puțin tradițiile ebraice, cum ar fi Iacov al Ierusalimului, potrivit cărții *Faptele Sfinților Apostoli* 15, apoi despre credincioșii ce nu sunt evrei, dar care decid, la rândul lor, să „iudaizeze” și se confruntă atunci cu practicile misionare ale Apostolului Pavel.

⁶ Menționăm aici doar informația din finalul scrierii referitoare la autor: „Iar eu, Iacov, cel ce am scris această istorisire, m-am retras în pustiu până când s-a potolit revolta izbucnită la moartea lui Irod”, *Protoevanghelia* 25, 1.

⁷ A se vedea François Bovon, Pierre Geoltrain, ed., *Écrits apocryphes chrétiens*, Gallimard, Paris, 1997. Se cunosc douăsprezece apocrife de acest

Aceste diferite scrieri menționează, printre altele, numele dreptilor Ioachim și Ana, un cuplu steril căruia Dumnezeu îi dăruiește un copil, adică pe Fecioara Maria. Ana zămislește în pântece pe când Ioachim se ruga, apoi ea nu va da pruncei să sugă decât după cincisprezece zile de la naștere, potrivit timpului prescris de Lege pentru curățirea mamei. Apoi prunca Maria, hrănită de îngeri, merge la Ierusalim pentru a țese acolo catapeteasma (perdeaua) Templului etc. Această istorisire insistă mai cu seamă pe nașterea fără durere a lui Iisus de Fecioara Maria, precum și pe prezența unei moașe ce constată realitatea fizică a fecioriei sale. Aceste glose narrative, criticate deja de Ieronim, au contribuit totuși la instituirea sărbătorii „Închinarea Maicii Domnului la Templu”, începând din secolul al VII-lea în Orient*.

În contrast cu amploarea compozițiilor narrative, trebuie să menționăm discreția de care dau dovadă Părinții Bisericii din secolul al II-lea⁸. În scrierile lor ei urmăreau, în primul rând, mărturisirea dumnezeirii lui Iisus Hristos, în timp ce menționarea Maicii Domnului voia să insiste îndeosebi pe umanitatea Acestuia. Realitatea nașterii feciorelnice a lui Iisus, apărută foarte timpuriu în tradiție, operează de altfel joncțiunea acestor două afirmații esențiale: El este unul dintre noi și în

gen, care sunt asemănătoare și în același timp diferite între ele; a se vedea James Keith Elliott, *A Synopsis of the Apocryphal Nativity and Infancy Narratives*, Brill, Leiden, 2006.

* Din punct de vedere istoric, această sărbătoare își are originea în noiembrie 543 la sfințirea Bisericii „Sfânta Maria cea Nouă”, construită lângă vechiul Templu din Ierusalim. Ea s-a generalizat apoi în secolul al VII-lea în tot Orientul. În Occident, Papa Grigorie al XI-lea o introduce la Avignon pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, iar în 1583 Papa Grigore XIII o generalizează în Biserica Catolică [n.tr.].

⁸ Trebuie așteptat secolul al IV-lea – și următoarele – pentru ca Părinți precum Efrem, Ieronim, Epifanie și Chiril al Alexandriei (împotriva lui Nestorie) să vorbească mai mult, mărturisind cu tărie nașterea feciorelnică a lui Iisus. Noi ne vom limita adesea la citarea în note a numelor Părinților Bisericii menționați în studiile referitoare la Maica Domnului.

același timp Fiul lui Dumnezeu. Dar să indicăm două mărturii referitoare la acest aspect. Pe la anul 110, Ignatie, episcopul Antiohiei, le scria creștinilor din Smirna:

Domnul nostru, Care cu adevărat este din neamul lui David după trup, dar Fiul lui Dumnezeu după voința și puterea lui Dumnezeu, S-a născut cu adevărat din Fecioară*.

Autorul reia aici un element exprimat în Romani 1,3 și-l asociază cu afirmația fecioriei Mariei, pusă în valoare mai cu seamă de Evanghelistul Luca. Apoi Ignatie se adresează creștinilor din Efes cu aceste cuvinte:

Stăpânitorul veacului acestuia n-a cunoscut fecioria Mariei, nașterea lui Hristos din ea și moartea Domnului: trei taine răsunătoare care s-au săvârșit în tăcerea lui Dumnezeu*.

Fecioria Maicii Domnului se descoperă, așadar, ca o taină dumnezeiască, fără să mai fie nevoie de prezența unei moașe pentru a o certifica.

Celălalt martor important al secolului al II-lea este apologetul Iustin Martirul și Filosoful, care, în opera sa *Dialogul cu iudeul Trifon*, insistă de asemenea pe nașterea feciorenică a lui Iisus:

Și noi știm că [Hristos] S-a făcut om, prin Fecioara, pentru ca, pe aceeași cale prin care a luat început neascultarea cea de la șarpe, să-și ia și sfârșitul. Într-adevăr, după cum Eva, fiind fecioară și fără de pată și primind întru sine cuvântul șarpelui, a născut neascultarea și moartea, tot astfel și Fecioara Maria,

* *Către Smirneni I*, în *Scrierile Părinților Apostolici*, PSB 1, trad., note și indici de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 182 [n.tr.].

* *Către Efeseni XIX*, în *Scrierile Părinților Apostolici*, PSB 1, traducere, note și indici de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979, p. 163 [n.tr.].

atunci când îngerul Gavriil i-a binevestit că: „Duhul Domnului va veni asupra ei și puterea Celui Preaînalt o va umbri, din care cauză și Sfântul, Care Se va naște din ea, va fi Fiul lui Dumnezeu”, primind credința și bucuria, a răspuns: „Fie mie după cuvântul tău”. În felul acesta S-a născut prin ea Acesta, despre Care am arătat că s-au spus atâtea în Scripturi*.

Remarcăm că autorul vrea dintru început să o situeze pe Fecioara Maria în raport cu Eva, prima femeie, și aceasta într-un context mai cu seamă înjositor, deoarece, începând de la Eva, femeile erau considerate niște seducătoare, ducătoare la moarte⁹. În 2 Corinteni 11,3, Apostolul Pavel amintește că șarpele a amăgit-o pe Eva „în viclenia lui”, dar în Romani 5,11-19 Adam are inițiativa păcatului și duce la moarte. Așadar, rolul ce era acordat femeilor rămâne un teren de luptă, și aceasta se datorează, probabil, și faptului că scriitorii din acea perioadă erau bărbați, nu femei. În orice caz, în paginile care urmează noi nu vom vorbi despre raportul stabilit în epoca patristică între Eva, cea dătătoare de viață, și noua Evă ce dă viață lui Iisus, un raport, din câte se pare, absent în Noul Testament. Evocarea persoanei Fecioarei Maria în contextul femeilor din timpul său va fi scoasă în evidență îndeosebi în prima parte a acestei cărți. Nu vom vorbi despre Eva și Fecioara Maria în antiteză, ci despre ceea ce Fecioara Maria și femeile din vremea sa aveau în comun.

Anumite medii iudaice, printre care găsim evrei ce cred în Iisus Hristos, nu vorbesc deloc despre femei și nici chiar femeilor, ceea ce constituie deja o manieră de a se situa în raport

* *Dialogul cu iudeul Trifon C*, în *Apologeți de limbă greacă*, PSB 2, traducere, note și indici Teodor Bodogae, Olimp Căciulă, Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, pp. 210-211 [n.tr.].

⁹ A se vedea *Apocalipsa lui Moise* (cunoscută și sub numele de *Viața greacă a lui Adam și a Evei*), tradusă în franceză de Daniel A. Bertrand, în André Dupont-Sommer, Marc Philonenko, ed., *La Bible. Écrits intertestamentaires*, Gallimard, Paris, 1987, p. 1765 ș.u.

cu ele. Iar dacă unii dintre aceștia se puteau interesa de diversele tradiții referitoare la persoana Maicii Domnului, alții erau aparent mult mai reticenți, începând, de exemplu, cu autorul *Evangeliei lui Toma*, unde orice figură feminină este înjosită în mod aspru¹⁰. Această scriere se înglobează deja parțial în lumea gnozei, destul de dificil a o discerne în complexitatea ei. Or, dacă citim colecția celor mai vechi scrieri gnostice¹¹ descoperite în Egipt, la Nag Hammadi în 1945, numele Maicii Domnului nu apare deloc, spre deosebire de cel al Mariei Magdalena, desemnată drept însoțitoarea lui Iisus. Să cităm doar acest exemplu, luat din *Evangelia* (gnostică a) *lui Filip*: „Unii au spus că Maria a zămislit prin intermediul Duhului Sfânt. Greșesc. Nu știu ce vorbesc. De când o femeie concepe cu o altă femeie?” Iar apoi adaugă totuși: „Maria este fecioara pe care nu a pângărit-o nici o putere” (55, 17)¹².

După cum se vede, afirmația fecioriei Maicii Domnului nu face corp comun aici cu cea a zămislirii de la Duhul Sfânt. Fără a insista prea mult asupra acestui aspect, vedem deja cât de variată este receptarea persoanei Fecioarei Maria în diferețele medii creștine, ortodoxe sau nu.

Oare aceasta să fi fost imaginea ei și în perioada anterioară, la nivelul scrierilor neotestamentare? Să începem prin a aminti pe scurt stadiul global al documentației biblice referitoare

¹⁰ A se vedea cap. 7, p. 195.

¹¹ Nu am evocat aici extravaganțele scrierilor gnostice posteroare, unde Fecioara Maria va fi așezată printre divinitățile feminine asemenea lui Barbela, Sofia sau Elena. Tot în secolele al II-lea și al III-lea, ar trebui să menționăm curentul montanist, ce pretindea o serie de revelații primite direct de la Duhul Sfânt, unde femeile profetese, precum Prisca (uneori numită Priscilla) și Maximilla, ocupau un loc de seamă.

¹² Traducere de Louis Painchaud, în Jean-Pierre Mahé, Paul-Hubert Poirier, *Écrits gnostiques*, Gallimard, Paris, 2007, p. 347. Cuvântul „Duh” este un feminin într-o limbă semitică, și acest Duh dumnezeiesc nu putea să se compromită cu o femeie.

la Fecioara Maria, precum și diversele proceduri metodologice prin care se poate exploata conținutul.

2. Stadiul documentației biblice referitoare la Fecioara Maria

O lectură rapidă a Noului Testament permite următoarea constatare de ansamblu: în afară de episodul copilăriei lui Iisus, transmis în *Evanghelia după Luca*, capitolele 1 și 2, se vorbește puțin despre Fecioara Maria. Totuși, ici și colo, găsim câteva scurte informații ce pot fi, ce-i drept, considerabile, precum cea din *Evanghelia după Ioan*, de exemplu. În plus, aceste elemente răsună adesea în diferite moduri, cu o insistență foarte ușor diferită de la o scriere la alta, și deci de la o comunitate creștină la alta, ceea ce explică de altfel și diversitatea tradițiilor transmise. Acest aspect sugerează deja că referirea la Fecioara Maria s-a modificat progresiv și s-a amplificat câte puțin în sânul primelor comunități creștine. Noul Testament, redactat pe baza tradițiilor orale și scrise transmise în sânul acestor comunități, devine mesagerul acestei relative disparități, amintind totodată că receptarea persoanei Fecioarei Maria s-a efectuat îndeosebi în Bisericile Evangheliștilor Luca și Ioan, în decursul ultimului sfert al primului secol. În prealabil, persoana Fecioarei Maria a atras atenția mediului sau mediilor iudaice ce credeau în Iisus Hristos și anturajului lor. Acest fapt arată clar dificultatea studiului nostru: chiar dacă documentația pe care o avem la dispoziție astăzi, de origine iudaizantă sau nu, este săracă și dispersată nu înseamnă că ea este lipsită de importanță. Doar că este mare pericolul de a lăsa frâu liber imaginației pentru a umple golurile narrative, asemenea relatărilor din scrierile apocrife care caută întotdeauna să adauge câte ceva. Trecerea de la istorie la roman istoric este lesne de înțeles în astfel de circumstanțe.

Cele câteva mențiuni referitoare la Fecioara Maria provin, după cum am spus, din medii ce erau într-o oarecare măsură diferite și sunt dintr-o epocă relativ târzie. Dar iată pe scurt care era situația începând din anii 30 și până la distrugerea Ierusalimului în anul 70, și chiar câteva decenii după. Înainte de a se forma conștiința unei Biserici constituind o entitate ce înglobează într-un anumit fel diversele comunități dispersate¹³, primii creștini se adunau în jurul propriilor lor conducători. Și iată care sunt aceștia: Apostolul Petru și ceilalți apostoli; un grup de evrei de limbă greacă, coordonați de Ștefan la Ierusalim; apoi Iacov al Ierusalimului, fratele Domnului, observând în continuare Legea lui Moise și fiind asistat de evreii autohtoni ce-L mărturiseau fățiș pe Mesia Iisus; de asemenea, Apostolul Pavel împreună cu diverșii săi colaboratori de misiune adresându-se doar neamurilor și separându-se tot mai mult de comunitatea din Ierusalim, mai ales începând cu anii 52-54; și, în sfârșit, ucenicul pe care îl iubea Mântuitorul, adesea identificat cu Ioan Evanghelistul, situat într-un mediu creștin de tip particular, mai degrabă marginal. Adăugăm aici și numele Apostolului Toma, a cărui operă nu a fost însă reținută printre scrierile canonice.

Vom dezvolta un pic mai departe componența exactă a acestor grupuri de credincioși, menționând acum doar datele generale atribuite scrierilor neotestamentare: *Epistolele* autentice ale Apostolului Pavel, începând cu anii 50/51 până aproape de anul 58; *Evanghelia după Marcu*, pe la anul 70; *Evangheliile după Matei și Luca*, între anii 80 și 90; și, în sfârșit, *Evanghelia după Ioan* din anii 90, chiar dacă o veche tradiție orală, așa-zis ioaneică, ar fi putut să existe câteva decenii mai devreme.

Or, deși se întind pe o perioadă de cel puțin 40 de ani, trebuie să recunoaștem o reală diversitate în abordarea persoanei

¹³ A se vedea, în acest sens, Charles Perrot, „Des premières communautés aux Églises constituées”, în *Recherches de science religieuse* 79/2, 1991, pp. 223-252.

Fecioarei Maria din partea fiecărui lider menționat mai sus și a celor adunați în jurul lor. Aceste diferențe mai mult sau mai puțin considerabile între primele comunități se etalează atât în timp, cât și în spațiu.

În spațiu, remarcăm că amintirea persoanei Fecioarei Maria rămâne vie în Israel, locul său de origine, în sânul unei comunități încă apropiate de iudaism. Apoi, această amintire va fi păstrată în Biserica Evanghelistului Luca, situată probabil în Asia Mică, sau, de asemenea, la Efes, în cadrul unei tradiții mult mai târzii așa-zis ioaneice. În anii 80, Evanghelistul Luca, autorul cărții *Faptele Sfinților Apostoli*, urmărea de fapt să înrădăcineze credința comunității sale în cea din Ierusalim, pentru a putea să modeleze și să înfățișeze mai bine o unitate creștină ce fusese puternic încercată în epoca Apostolului Pavel. Chiar înainte de Cincizecime, Fecioara Maria și frații lui Iisus sunt menționați ca fiind uniți cu cei Doisprezece Apostoli într-un cuget „în rugăciune” (Fapte 1,14). Doar că în scrierile redactate cu mai puțin de 20 de ani mai devreme, adresate credincioșilor din Tesalonic, Corint, Filipi și Roma, Apostolul Pavel abia menționează prezența Maicii Domnului, fără însă să-i pronunțe numele. Fie la Corint, fie la Efes, unde Apostolul a propovăduit îndelung, în aparență trebuia să se impună o oarece rezervă, întrucât pretutindeni se practica idolatria, venerând, printre altele, pe zeița Afrodita a Corintului și pe Artemis, „Marea Mamă” a Efesului (cf. Fapte 19,34). Maica Domnului nu era nicidecum una dintre acestea.

Această diversitate în abordarea persoanei Fecioarei Maria se etalează și în timp. După evenimentele pascale și în deceniile următoare, imperativul major al tuturor credincioșilor, fie că erau sau nu de origine iudaică, este să propovăduiască fățiș moartea și Învierea Domnului. Apoi, într-un al doilea moment, ca urmare a tulburărilor politice din anii 66-73, atunci când comunitatea din Iudeea amenința să se destrame și, prin urmare, însăși amintirea vie a cuvintelor lui Iisus Hristos risca să se piardă, scrierea progresivă a relatărilor evanghelice,

începând cu Evanghelistul Marcu, trebuia să împiedice cât mai repede acest pericol. Așadar, scrierea tradițiilor orale referitoare la Iisus Hristos se impunea numaidecât. Mai întâi de toate evenimentele referitoare la Pătimirile Domnului, apoi cele referitoare la viața și activitatea Sa vor fi în mod diferit regrupate pentru a constitui o unică scriere, Evanghelia, de care ne dau mărturie cele trei Evanghelii sinoptice. Cât privește tradiția ioaneică, aceasta constituie o lume aparte, având doar câteva legături cu scrierile sinoptice. Totuși, ceea ce contează mai întâi la toți Evangheliștii este vestirea mântuirii ce vine prin Crucea celui Înviat. Tradiția acestor memorii evanghelice începe, așadar, cu Ioan Botezătorul, după cum declară Apostolul Petru în *Faptele Sfinților Apostoli* (cf. Fapte 1,22 și 10,37). Evanghelistul Marcu și tradiția așa-zis ioaneică încep relatările lor cu Ioan Botezătorul. Doar mai târziu, gândirea creștină va ajunge să cugete la evenimentele referitoare la nașterea lui Iisus, cel puțin în sânul Bisericii de unde provin *Evangheliile* după Luca și după Matei. Altfel spus, privirea creștină nu s-a focalizat dintru început pe persoana Fecioarei Maria. Primele mențiuni apar doar în mod izolat, din câte se pare, într-un mediu iudaizant mai întâi, iar nu în grupul apropiat Apostolului Pavel, și doar mai târziu, la cei ce se identificau cu numele Apostolului. Apoi, odată mesajul Învierii lui Iisus fusese înrădăcinat în noua credință, gândirea creștină putea să se concentreze pe ceea ce Biserica va numi mai târziu taina Întrupării Mântuitorului. De această dată, persoana Fecioarei Maria devine capitală, căci într-atât taina nașterii lui Iisus Hristos face în mod evident corp comun cu istoria Maicii Sale. Doar că această etapă ne arată și în ce măsură evocarea tradițiilor referitoare la Fecioara Maria se îndepărtează de realitățile primare, cu posibile înfrumusețări hagiografice care manifestau, de altfel, aleasa cinstire adusă Maicii Domnului. În mod particular, Evanghelistul Luca scoate în valoare rolul femeilor, și îndeosebi pe cel al Fecioarei Maria. Trebuie de asemenea să remarcăm extrema delicatețe a referințelor sale la

Maica Domnului, spre deosebire de scrierile apocrife menționate mai sus. În tradiția ioaneică, cu care Evanghelistul Luca prezintă uneori afinități, această punere în valoare a persoanei Fecioarei Maria este cu atât mai surprinzătoare cu cât ea nu găsește nici o rezonanță în *Epistolele* mult mai târzii redactate în mediile pauline; mai întâi *Epistolele către Coloseni și Efeseni*, apoi cele așa-zis pastorale (1 și 2 *Timotei și Tit*). *Epistolele* atribuite mai mult sau mai puțin tardiv Apostolilor Petru, Ioan, Iacov și Iuda nu fac, de asemenea, nici o referință la Maica Domnului. Fără îndoială, argumentul *a silentio* este întotdeauna greu de manevrat, dar, ținând cont de mediile creștine diferite evocate mai sus, cum am putea, oare, să ne gândim că persoana Fecioarei Maria nu s-ar fi impus dintru început tuturor credincioșilor din acea vreme? Cu alte cuvinte, în sânul Noului Testament este important să distingem diferitele straturi redacționale bazate pe diferite tradiții mai mult sau mai puțin omogene. Totuși, în fața unei astfel de dispersiuni a documentației biblice, putem să ne punem următoarea întrebare: cum trebuie să procedăm din punct de vedere metodologic fără a deforma aceste informații într-un discurs ce ar refuza să țină cont de locurile și epocile enunțării lor?

3. Diferitele tipuri de lectură

Ca și în cazul celorlalte relatări biblice, diferite tipuri de lectură sunt practicate pentru citirea informațiilor transmise în Noul Testament privind-o pe Fecioara Maria. Le vom enumera aici într-o prezentare rapidă.

În primul rând, și mai cu seamă pentru creștinii care o cinstesc pe Fecioara Maria, se impune o lectură așa-zis spirituală, sub directa oblăduire a Duhului Sfânt, deoarece aceste texte au fost scrise, după cum ne spune Evanghelistul Ioan, ca să avem viață (*cf.* In 20,31). Dumnezeu vorbește întotdeauna

cu cei ce sunt ai Săi, și drept urmare El continuă să le-o descopere pe Maica Domnului în Noul Testament. Aceste relații funcționează atunci conform rolului pe care le-au avut inițial. Astfel că ele sunt citite, înțelese și mediate în cadrul Sfintei Liturghii sau în rugăciunea particulară. Pentru numeroși creștini, imaginea Fecioarei Maria rămâne mereu vie, actualizându-se mesajul Sfintei Scripturi în continuitatea unei îndelungi tradiții legate de persoana sa. Chiar dacă Maica Domnului ocupă un loc important în credința creștinilor, trebuie totuși ca această lectură spirituală să nu se rătăcească în subiectivitatea interpretărilor sale, sau în producerea unor romane așa-zis istorice ce ar încerca în mod evlavios să umple golurile unei documentații neotestamentare considerate prea zgârcită. În caz contrar, totul, sau aproape totul, se poate spune fără sprijinul unei lecturi obiective¹⁴.

Prin urmare, și mai ales pentru a sluji mesajului transmis în text, se dovedește necesar să se țină seama de fiecare din informațiile literare în parte, precum și de distanța istorică, culturală și lingvistică ce separă lumea noastră de astăzi și aceste cuvinte scrise acum 2000 de ani. Hermeneutica sau interpretarea unui text ce apare mai mult sau mai puțin diferită față de cea primară, chiar dacă este marcată de propriul său context cultural, nu este mai puțin importantă. După cum am spus, receptarea Sfintei Scripturi trebuie să rămână sub oblăduirea Duhului Sfânt, iar critica biblică cea mai performantă constituie de asemenea un act spiritual autentic și chiar necesar. Dar dacă lectura spirituală și literară sunt oarecum legate între ele, nu înseamnă că aceste două abordări ale textului biblic trebuie să respecte mai puțin propriile lor câmpuri de cercetare.

¹⁴ Referitor la lectura obiectivă în exegeza biblică a se vedea Marguerite Harl, *La Bible en Sorbonne. La revanche d'Erasmus*, Cerf, Paris, 2004, unde răspunde criticilor aduse de preotul François-Paul Dreyfus, care refuză ceea ce el numește „l'exégèse en Sorbonne”.